

Analiza zmienności genetycznej i doskonalenie genotypów maku lekarskiego o zróżnicowanej zawartości alkaloidów dla potrzeb farmaceutycznych

Kierownik tematu: prof. dr hab. Iwona Bartkowiak – Broda

**Wykonawcy: mgr inż. Magdalena Walkowiak
dr Marek Wójtowicz
dr Krzysztof Michalski
mgr Maria Ogrodowczyk**

**Zakład Genetyki i Hodowli Roślin Oleistych,
Oddział IHAR – PIB Poznań**

SPRAWOZDANIE O STANIE REALIZACJI ZADANIA 8.3

09.01.2014 r.

Celem pracy było uzyskanie form maku o zróżnicowanej zawartości alkaloidów, głównie tebainy i morfiny oraz rozszerzenie uprawy tej rośliny

Poszerzanie zmienności w zakresie zawartości alkaloidów w makowinach na drodze mutagenezy

Charakterystyka odmian i linii maku będących obiektami badań w procesie mutagenезy chemicznej (EMS)

Odmiana/linia	Kwiaty		Kształt makówek	Zawartość morfiny w makowinach (%)
	barwa	brzegi płatków korony		
Lazur	białe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	0,8-1,1
102/4i/09	białe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	0,4-1,1
130/2i/09	białe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	0,3-1,1
138/2i/10	białe z fioletowym oczkiem, jasnoróżowe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste i lekko wydłużone	0,1-0,9
3/1i + 4/1i/10	białe z fioletowym oczkiem	lekko strzępiaste	kuliste i lekko wydłużone	0,2
Rubin	ciemnoróżowe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste i lekko wydłużone	0,007

Warunki prowadzenia mutagenезы

Rok	Sposób działania	Wstępne moczenie nasion w wodzie destylowanej [temp./czas]	Stężenie mutagenu [%]	Ekspozycja [temp./czas]	Czas wymywania mutagenu pod bieżącą wodą
kontrola		Moczenie nasion w wodzie destylowanej			
2011	I	20°C/12 h	0,6	4 h	2 h
	II		0,8	3 h	4 h
	III		0,6	25 min UD/4 h	2 h
	IV		0,8	25 min UD/3 h	2 h
2012	V		0,8 po I sposobie działania w 2011	5 min UD/4 h	2 h
	VI		0,8 po I sposobie działania w 2011	4 h	2 h
	VII		1,0 po I sposobie działania w 2011	4 h	1 h
	VIII		1,2 po I sposobie działania w 2011	4 h	1 h
	IX		1,0 po II sposobie działania w 2011	4 h	1 h
	X		1,2 po II sposobie działania w 2011	4 h	1 h

Zmiany zawartości alkaloidów w makowinach pokolenia M₃ po zastosowaniu w 2011 i 2012 roku mutagenyzy chemicznej

Linia/ odmiana	Kontrola/stężenie środka mutagennego	Kodeina			Morfina			Tebaina			Papaweryna		
		średni a	odchyl · stan.	współ. zm.	średni a	odchyl · stan.	współ. zm.	średni a	odchyl · stan.	współ. zm.	średnia	odchyl · stan..	współ. zm.
Lazur	kontrola	0,013	0,028	215,4	1,117	0,172	15,4	0,058	0,064	110,3	0,036	0,003	8,3
	0,8% (0,6% w 2011)	0,001	0,006	600,0	1,094	0,241	22,0	0,042	0,090	214,3	0,053	0,016	30,8
	1% (0,6% w 2011)	0,012	0,023	191,7	1,042	0,312	29,9	0,026	0,028	107,5	0,056	0,018	32,1
	1,2% (0,6% w 2011)	0,018	0,021	116,7	1,207	0,223	18,5	0,019	0,017	89,5	0,040	0,019	47,5
	1% (0,8% w 2011)	0,027	0,042	155,6	0,944	0,269	28,5	0,035	0,034	97,1	0,051	0,024	47,1
	1,2% (0,8% w 2011)	0	0	0	1,124	0,230	20,4	0,034	0,056	164,7	0,050	0,012	24,0
Linia 102/4i/09	kontrola	0	0	0	1,022	0,443	43,3	0,004	0,009	225,0	0,045	0,006	13,3
	1% (0,6% w 2011)	0,024	0,031	129,2	0,984	0,212	21,5	0,025	0,025	100,0	0,042	0,014	58,3
	1,2% (0,8% w 2011)	0,006	0,013	216,7	1,032	0,231	22,4	0,013	0,021	161,5	0,041	0,040	97,6
Linia 130/2i/09	kontrola	0	0	0	1,151	0,106	9,2	0,034	0,007	20,6	0,036	0,013	36,1
	1% (0,6% w 2011)	0,016	0,033	206,3	1,005	0,210	20,9	0,027	0,025	92,6	0,030	0,011	36,7
	1,2% (0,8% w 2011)	0,028	0,057	203,6	0,839	0,338	40,3	0,010	0,015	150,0	0,036	0,013	36,1
Linia 138/2i/10	kontrola	0	0	0	0,753	0,048	6,4	0,002	0,003	150,0	0,016	0,003	18,8
	1% (0,6% w 2011)	0,016	0,018	112,5	0,782	0,232	29,7	0,001	0,003	300,0	0,038	0,012	31,6
	1,2% (0,8% w 2011)	0,005	0,008	100,0	0,753	0,278	36,9	0,001	0,002	200,0	0,034	0,014	41,2
Lazur UD+EMS	kontrola	0,029	0,021	72,4	0,942	0,150	15,9	0,002	0,004	200,0	0,037	0,010	27,0
	0,8%	0,013	0,009	69,2	0,939	0,192	20,4	0	0	0	0,041	0,007	17,1
	1% (0,6% w 2011)	0,028	0,033	117,9	1,033	0,249	24,1	0,010	0,013	130,0	0,024	0,014	25,0
	1,2% (0,8% w 2011)	0,038	0,053	139,5	1,017	0,214	21,0	0,025	0,035	140,0	0,037	0,002	5,4

- Analizując zawartości poszczególnych alkaloidów stwierdzono, że zawartość morfiny u odmiany Lazur i badanych linii była na poziomie charakterystycznym dla genotypów wysokomorfinowego maku.
- W przypadku odmiany Lazur na nasiona, której działano ultradźwiękami i EMS 1 i 1,2% w 2011 roku zaobserwowano wzrost zawartości morfiny. Na podstawie obliczonych współczynników zmienności stwierdzono niewielkie różnice w zawartości morfiny w liniach kontrolnych, natomiast wysoki współczynnik zmienności w kombinacjach stężeń EMS świadczą o zróżnicowaniu zawartości morfiny w analizowanych makowinach.
- Zawartość kodeiny wyraźnie wzrosła w makowinach linii 102/4i/09, 130/2i/09 i 138/2i/10 po zastosowaniu mutagenu, natomiast w grupach kontrolnych zawartość tego alkaloidu była na zerowym poziomie.
- Zastosowanie mutagenezy chemicznej wpłynęło na zróżnicowanie zawartości tebainy i papaweryny w makowinach. Wyraźny wzrost zawartości tebainy w makowinach pokolenia M₃ odnotowano w mutantach linii 102/4i/09 i odmiany Lazur po zastosowaniu UD + EMS.

Zmiany zawartości alkaloidów w makowinach pokolenia M₂ po zastosowaniu w 2012 roku mutagenazy chemicznej

Linia/ odmiana	Kontrola/ stężenie mutagenu	Kodeina			Morfina			Tebaina			Papaweryna		
		Średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	Średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	Średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	Średnia	odchyl. stan.	współ. zm.
Linia 3/1i+ 4/1i/10	kontrola	0	0	0	0,065	0,028	43,1	0	0	0	0,036	0,011	30,5
	0,8%	0,017	0,022	129,4	0,593	0,500	84,3	0,009	0,016	177,8	0,033	0,007	21,2
	1%	0	0	0	0,132	0,126	95,4	0,024	0,034	141,7	0,033	0,005	15,2
	1,2%	0	0	0	0,057	0,017	29,8	0	0	0	0,056	0,016	28,6
Rubin	kontrola	0	0	0	0,096	0,017	17,7	0	0	0	0,038	0	0
	0,8%	0	0	0	0,929	0,177	19,1	0,010	0,009	90,0	0,020	0,008	40,0
	1%	0,057	0,015	26,3	0,683	0,424	36,2	0,020	0,003	15,0	0,042	0,004	9,5
	1,2%	0,048	0,031	64,6	0,954	0,170	17,8	0,009	0,007	77,8	0,039	0,008	20,5

- Dla niskomorfinowej linii 3/1i+4/1i/10 i odmiany Rubin po zastosowaniu chemicznego czynnika mutagennego uzyskano wzrost zawartości morfiny w pokoleniu M_2 do poziomu typowego dla wysokomorfinowych form maku. We wcześniejszym pokoleniu morfina pozostawała na poziomie niskomorfinowych genotypów maku.

Zmiany zawartości alkaloidów w makowinach pokolenia M₁ po zastosowaniu w 2013 roku mutagenazy chemicznej

Linia/ odmiana	Kontrola/ stężenie środka mutagennego	Kodeina			Morfina			Tebaina			Papaweryna		
		średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	średnia	odchyl. stan.	współ. zm.	średnia	odchyl. stan..	współ. zm.
Lazur	kontrola	0,017	0,037	217,6	1,054	0,117	11,1	0,094	0,161	171,3	0,024	0,005	20,8
	1,4%	0	0	0	0,906	0,087	9,6	0,033	0,023	69,7	0,030	0,005	16,7
	1,6%	0,088	0,022	25,0	1,325	0,246	18,6	0,015	0,019	126,7	0,016	0,019	100,0
Linia 102/4i/09	kontrola	0,043	0,015	34,9	1,238	0,104	8,4	0,033	0,039	118,2	0,031	0,016	51,6
	1,4%	0,036	0,027	75,0	1,240	0,415	33,4	0,027	0,041	151,8	0,025	0,018	72,0
	1,6%	0,053	0,037	69,8	1,029	0,339	32,9	0,021	0,002	9,5	0,035	0,008	22,8
Linia 130/2i/09	kontrola	0,056	0,027	48,2	0,768	0,169	22,0	0,039	0,040	102,6	0,035	0,008	22,8
	1,4%	0,026	0,027	3,8	0,863	0,297	34,	0,036	0,024	66,7	0,042	0,010	23,8
	1,6%	0	0	0	1,064	0,091	8,5	0	0	0	0,059	0,016	27,1
Linia 138/2i/10	kontrola	0	0	0	0,953	0,123	12,9	0,007	0,012	171,4	0,057	0,014	24,5
	1,4%	0	0	0	0,980	0,297	30,3	0,005	0,006	120,0	0,063	0,014	22,3
	1,6%	0,024	0,033	137,5	1,043	0,179	17,1	0,043	0,070	162,8	0,050	0,017	34,0
Lazur UD+EMS	kontrola	0,013	0,010	76,3	0,902	0,136	15,0	0	0	0	0,047	0,023	49,4
	1,4%	0,028	0,010	35,1	1,011	0,112	11,1	0	0	0	0,077	0,019	24,7
	1,6%	0,048	0,017	36,3	1,169	0,177	15,1	0,004	0,008	200,0	0,047	0,014	29,8
Linia 3/1i + 4/1i/10	kontrola	0	0	0	0,120	0,013	10,8	0,005	0,009	180,0	0,073	0,002	4,6
	1,4%	0,003	0,004	133,0	0,586	0,481	82,1	0,043	0,040	93,0	0,056	0,016	28,6
	1,6%	0,012	0,020	166,6	0,471	0,453	96,2	0,013	0,019	146,2	0,065	0,018	27,7
Rubin	kontrola	0,003	0,003	100,0	0,085	0,006	7,1	0,003	0,003	100,0	0,088	0,018	20,5
	1,4%	0,004	0,007	175,0	0,456	0,319	69,9	0,013	0,007	58,6	0,051	0,035	68,6

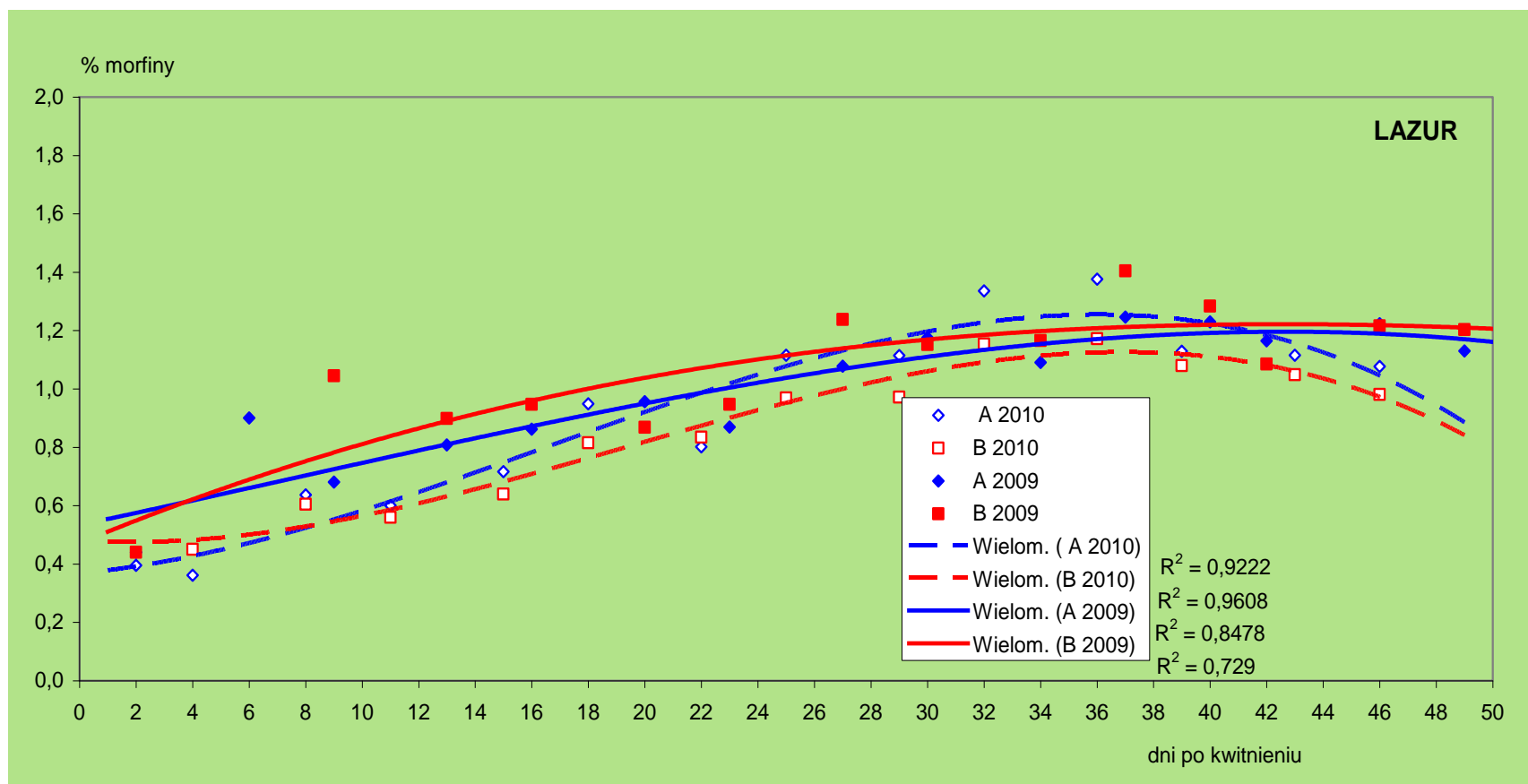
- Zastosowanie zaostorzonych warunków indukowania mutagenyzy wpłynęło na
zwiększenie zróżnicowania zawartości alkaloidów w makowinach. Wyrażny wzrost
zawartości morfiny i tebainy wystąpił w niskomorfninowych genotypach
maku: linia
3/1i+4/1i/10 i odmiana Rubin.
- Wystąpienie większej ilości zmian mutacyjnych w badanym materiale
pokolenia M₁
wymaga prowadzenia dalszej selekcji mutantów w celu znalezienia
materiałów o
korzystnym składzie alkaloidów.
- Zastosowanie 1,6% EMS na nasiona odmiany Rubin okazało się dawką
letalną.

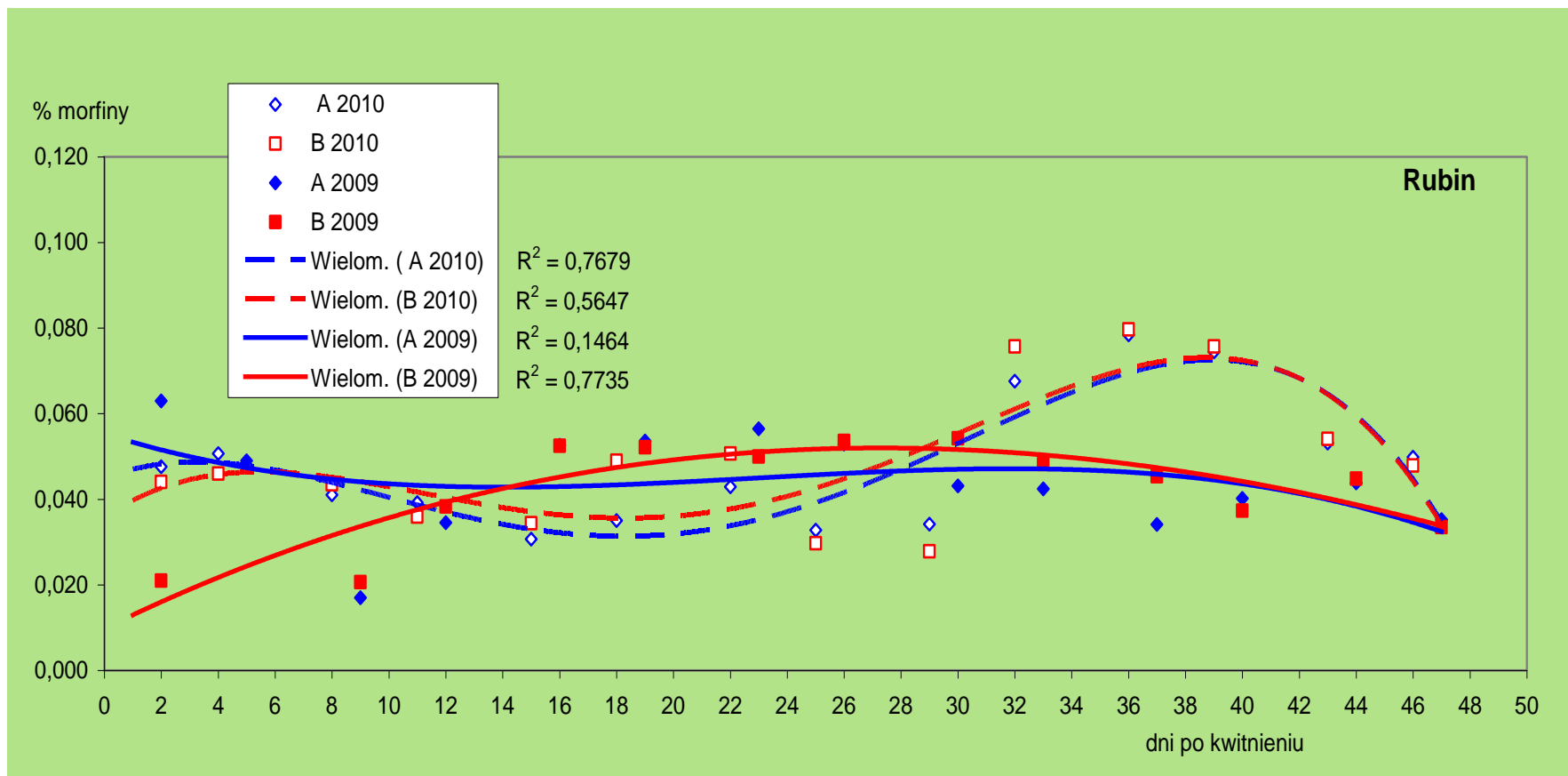
Badania nad akumulacją morfiny w makowinach w trakcie wegetacji roślin

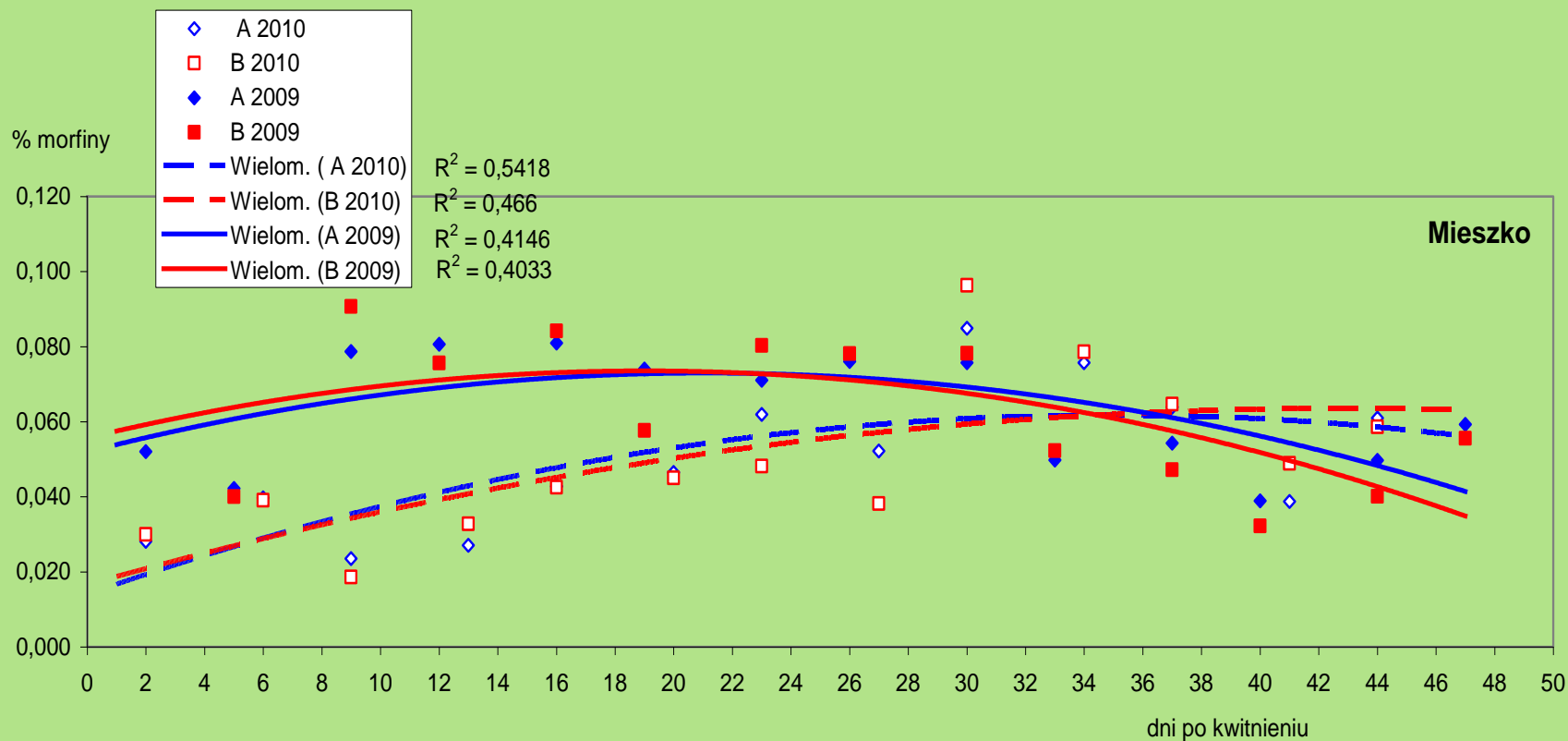

Zmiany zawartości morfiny w trakcie dojrzewania makówek odmian Lazurowy, Rubin i Mieszko w dwóch latach badań, dla makówki A i makówki B

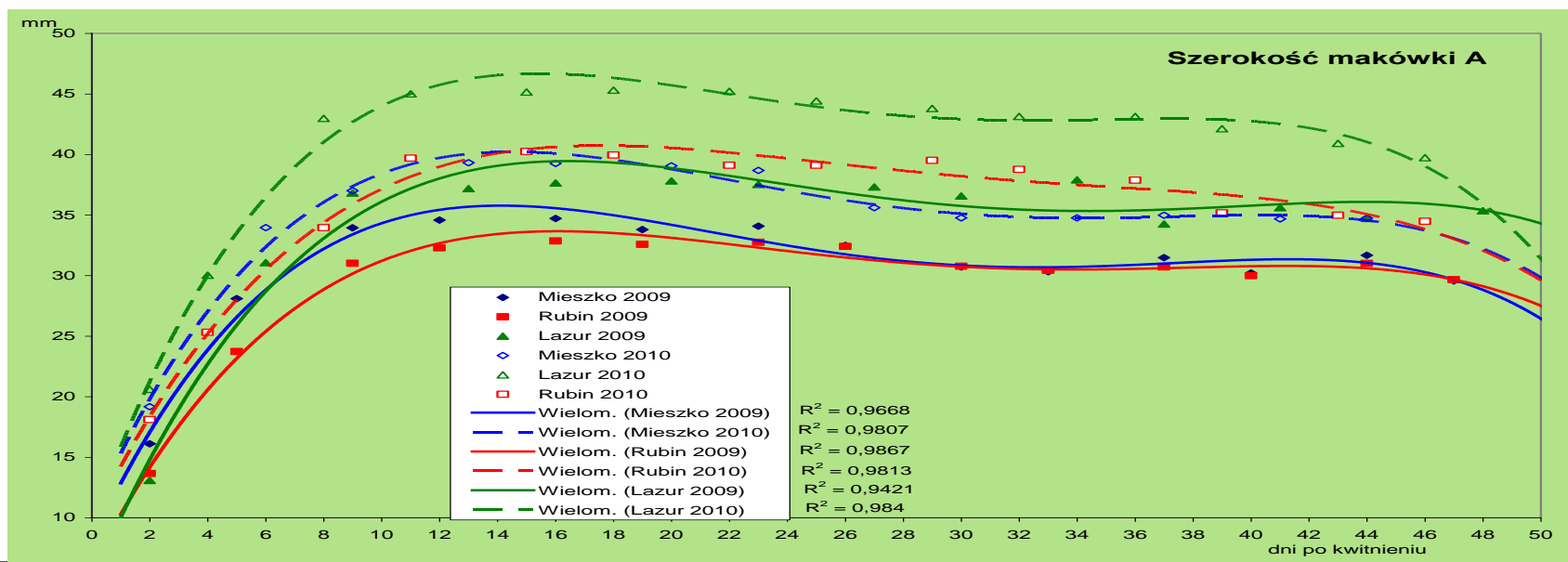
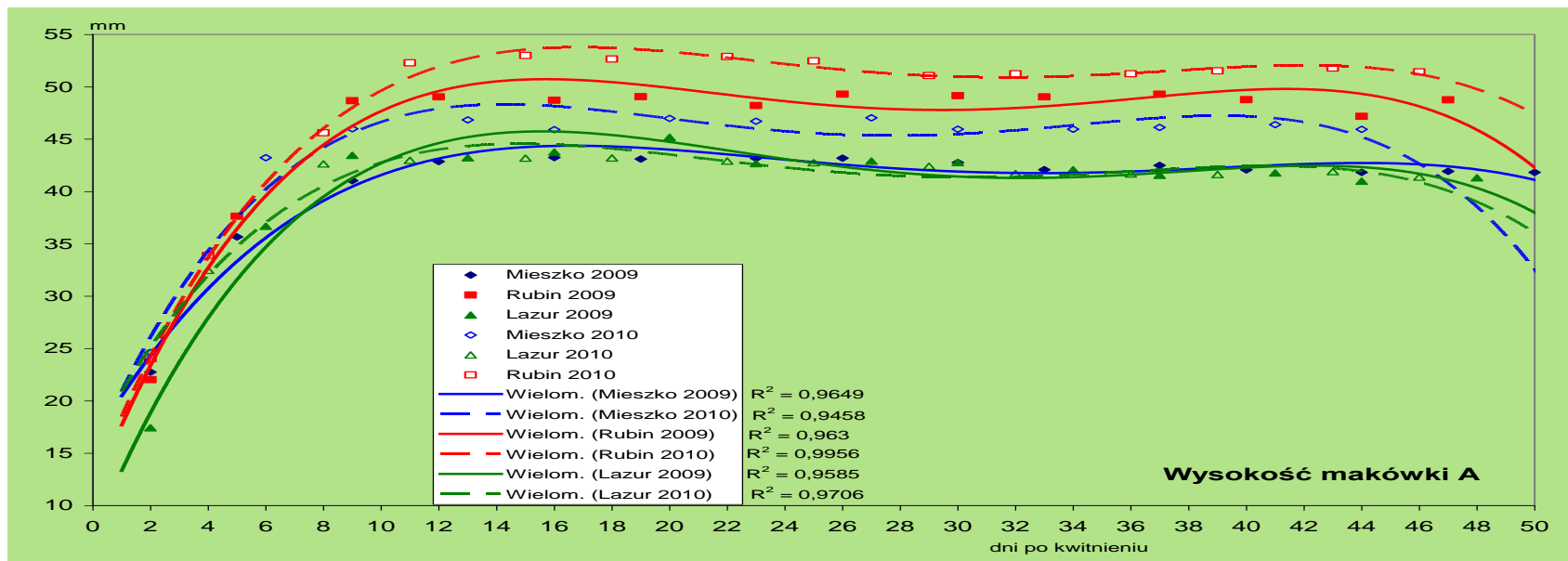

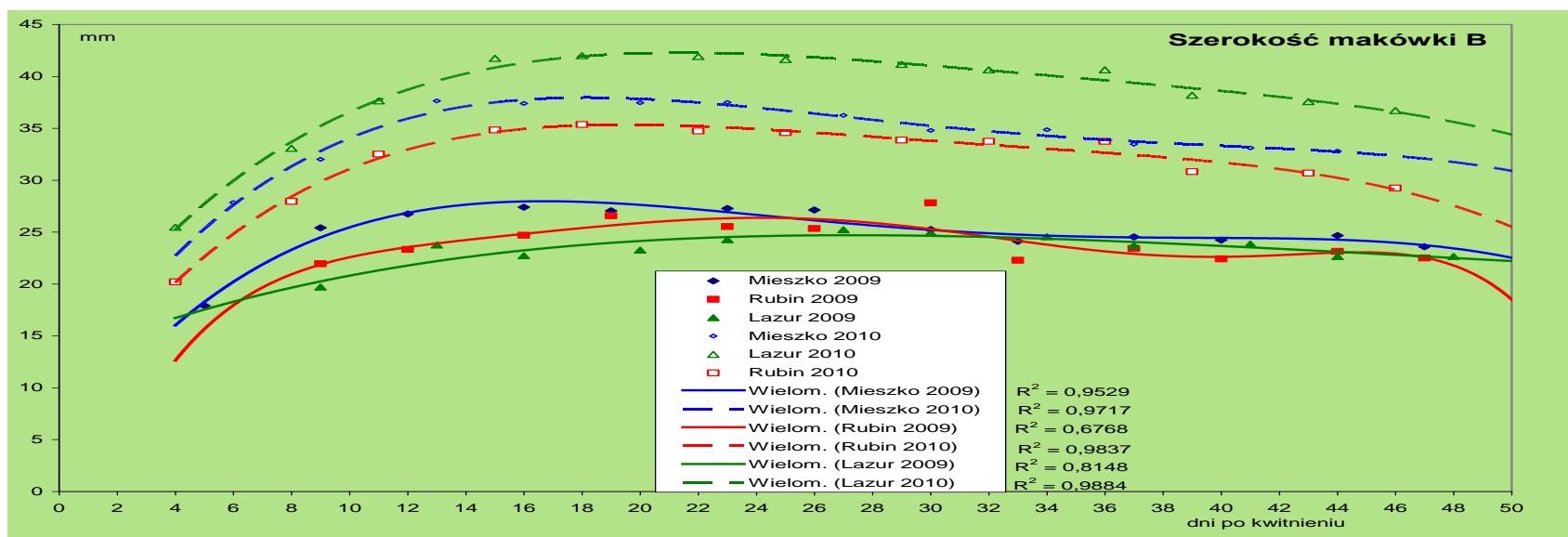
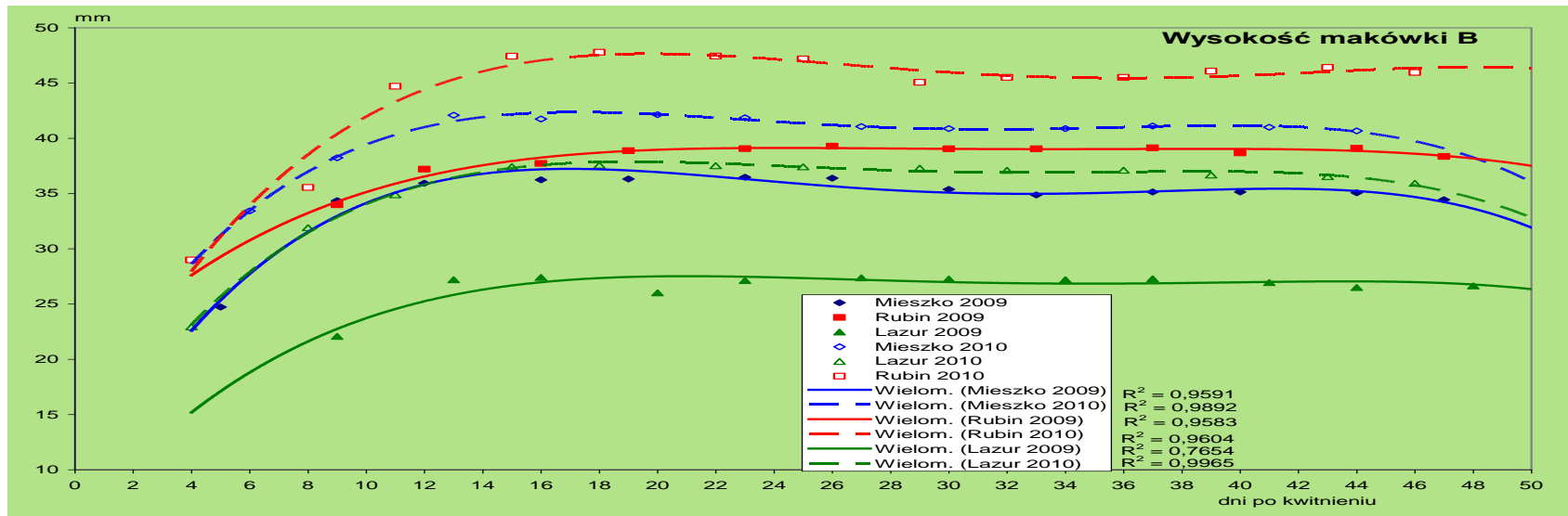

- Analizy pokazały, że zakres zmienności zawartości morfiny w ciągu całego okresu wegetacji był typowy zarówno dla odmian niskomorfinowych jak i wysokomorfinowych.
- Stwierdzono, że badanie zawartości morfiny bez względu na okres wegetacji, w którym została pobrana próba i położenie makówki na roślinie (pęd główny lub boczny) pozwala na jednoznaczne określenie czy jest to odmiana wysokomorfinowa czy niskomorfinowa.

Zmiany kształtu makówki A odmian Lazur, Rubin i Mieszko w trakcie dojrzewania w dwóch latach badań

Zmiany kształtu makówki B odmian Lazurowy, Rubin i Mieszko w trakcie dojrzewania w dwóch latach badań

Różnice w kształcie makówek i współczynniki kształtu makówek trzech badanych odmian maku

Współczynnik kształtu:

124,3

138,2

92,95

- Stwierdzono, że warunki środowiska mają istotny wpływ na zmiany cech fenotypowych maku oleistego po kwitnieniu roślin, a współczynnik kształtu makówek może być wykorzystany do opisu odmian.

Poszukiwanie źródeł zmienności

Charakterystyka odmian maku otrzymanych z kolekcji z Węgier na podstawie obserwacji własnych

Odmiana	Typ odmiany	Kwiaty		Kształt makówek	Plon nasion (dt/ha)	Plon makowin (dt/ha)
		barwa	brzegi płatków korony			
Afganistan	średnio wczesna	białe i jasnoróżowe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	2,11	2,39
Dubnik	średnio wczesna	białe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste i lekko wydłużone	2,55	3,03
G-O5	wczesna	fioletowe z ciemnofioletowym oczkiem	strzępiaste	kuliste	1,70	2,52
Lomadon	średnio wczesna	białe i lekko różowe z fioletowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	2,78	2,64
Thailande 7411	średnio wczesna	białe i ciemnoróżowe lekko różowym oczkiem	całobrzegie	kuliste	2,02	2,02

cd. tabeli

Odmiana	Zawartość alkaloidów (%)			
	Kodeina	Morfina	Tebaina	Papaweryna
Afganistan	0,020	1,145	0,109	0,096
Dubnik	0,096	0,871	0,224	0,055
G - 05	0	0,266	0,018	0,300
Lomadon	0,002	0,893	0,012	0,090
Thailande 7411	0,042	1,049	0,022	0,157

Dubnik

Lomadon

G-05

- Odmiany: Afganistan, Dubnik, Lomadon i Thailande 7411 można zaszeregować do grupy odmian wysokomorfinowych, natomiast odmianę G-O5 do grupy średniomorfinowych.

Prace nad agrotechniką maku

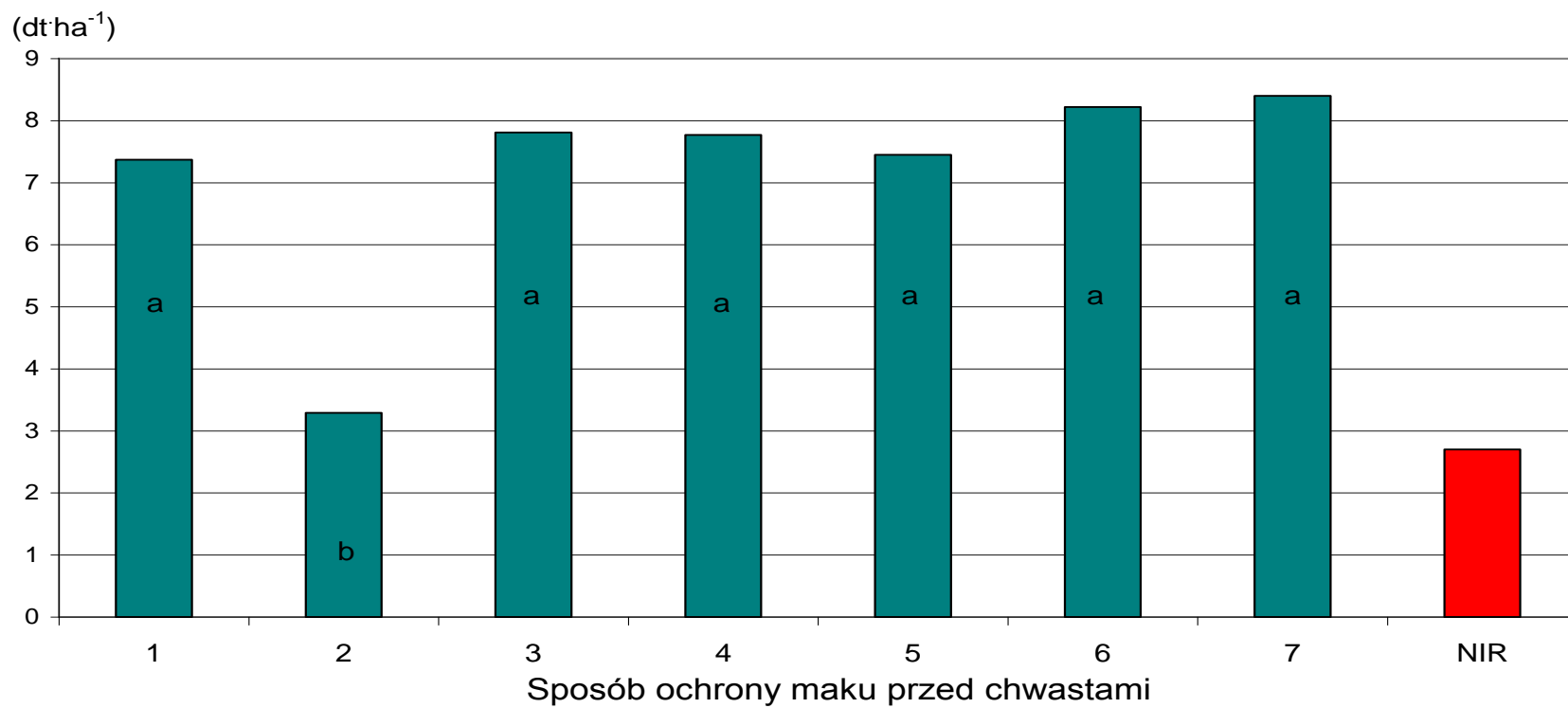

Sposoby pielęgnacji maku

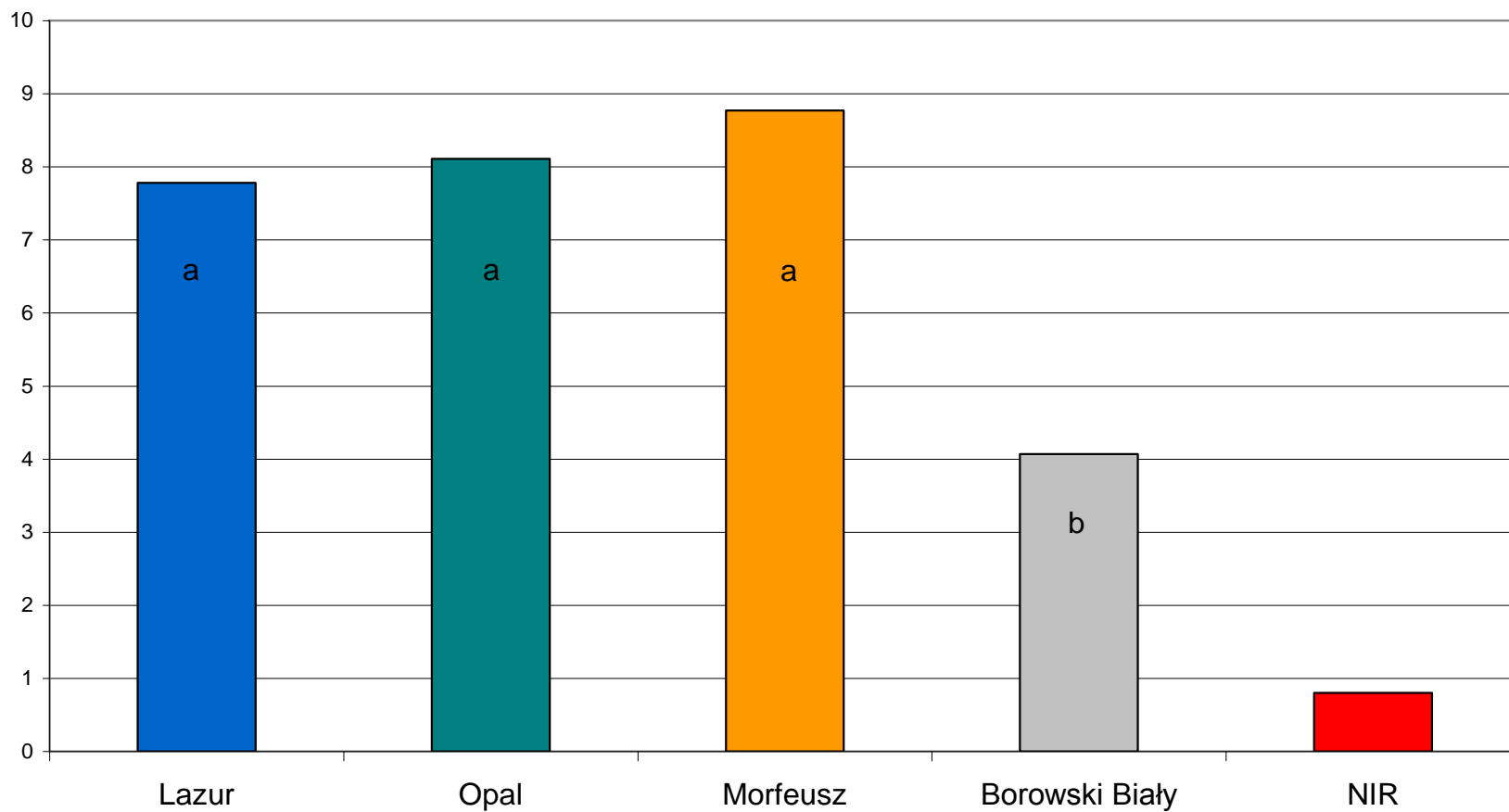
Obiekt	Herbicydy stosowane przed wschodami	Dawka l·ha ⁻¹	Herbicydy stosowane po wschodach (4-6 liści)	Dawka l·ha ⁻¹
1	Nietraktowany		Laudis 44 OD	2,0
2	Lentipur Flo 500 SC	1,0		
3	Lentipur Flo 500 SC	1,0	Callisto 100 SC + Starane 250 EC + Fusilade Forte	0,5+ 0,15+ 1,0
4	Lentipur Flo 500 SC	1,0	Laudis 44 OD + Starane 250 EC + Fusilade Forte	1,5 + 0,15+ 1,0
5	Lentipur Flo 500 SC	1,0	Laudis 44 OD + Starane 250 EC + Fusilade Forte	1,8+ 0,15+ 1,0
6	Callisto 100 SC	0,5	Laudis 44 OD + Starane 250 EC + Fusilade Forte	2,0+ 0,15+ 1,0
7	Kontrola – pielęgnacja ręczna			

Wpływ sposobu ochrony przed chwastami na plon nasion

Plon nasion odmian maku

(dt·ha⁻¹)

- Strategia ochrony maku za pomocą herbicydów sprowadza się zatem do uprawiania maku w wąskiej rozstawie (około 15 cm), dwukrotnego stosowania zabiegów chemicznych (przed i po wschodach) oraz doborze właściwego herbicydu skutecznie zwalczającego najgroźniejsze chwasty maku. Przeprowadzone badania wykazały, że przed wschodami można stosować herbicyd Lentipur Flo™ 500 SC w dawce $1,0 \text{ l} \cdot \text{ha}^{-1}$ lub Callisto™ 100 SC w dawce $0,5 \text{ l} \cdot \text{ha}^{-1}$, natomiast powschodowo najskuteczniejszy, a zarazem najmniej fitotoksyczny okazał się herbicyd Laudis™ 44 OD ($2,0 \text{ l} \cdot \text{ha}^{-1}$). Przeprowadzone doświadczenia wskazują na dobrą skuteczność ochrony maku za pomocą herbicydów.
- Plony zależały także od odmiany maku. Wyżej i wierniej plonowały odmiany wysokomorfinowe: Opal, Lazur i Morfeusz, które były bardziej odporne na stresy abiotyczne: nadmiar i niedobór opadów w okresie początkowego rozwoju maku.
- Większa wrażliwość maku niskomorfinowego na stres abiotyczny mająca odzwierciedlenie w plonach skłania do podjęcia działań nad przywróceniem do uprawy w Polsce odmian wysokomorfinowych.
- Wprowadzenie herbicydów do technologii uprawy maku oraz przywrócenie do uprawy stabilniej i wyżej plonujących odmian wysokomorfinowych jest obecnie niezbędnym warunkiem, który musi być spełniony w celu zwiększenia powierzchni uprawy maku w naszym kraju.

Wymierne rezultaty realizacji zadań

- Uzyskano nowe źródła zmienności pod względem zawartości tebainy i innych alkaloidów; materiały te zostaną wykorzystane do dalszych badań i prac hodowlanych w ramach badań statutowych.
- Opracowano agrotechnikę maku uwzględniającą zastosowanie herbicydów w procesie uprawy, co zmniejszy pracochłonność, a także koszt uprawy maku.
- Stwierdzono, że wprowadzenie herbicydów do technologii uprawy maku oraz przywrócenie do uprawy stabilniej i wyżej plonujących odmian wysokomorfinowych jest obecnie niezbędnym warunkiem, który musi być spełniony dla zwiększenia powierzchni uprawy maku w naszym kraju, co wymaga podjęcia prac legislacyjnych.
- Zbadano proces akumulacji morfiny w makowinach odmian wysoko- i niskomorfinowych, co przyczyniło się do efektywniejszej współpracy z policją i sądami.
- Opublikowano 7 prac i zaprezentowano 4 postery.

